

УДК 331.5:31

Ярова Л.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, менеджменту та банківської справи
Економіко-гуманітарного факультету
Запорізького національного університету

АНАЛІЗ РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

ANALYSIS OF THE LEVEL OF UNEMPLOYMENT IN UKRAINE AND DIRECTIONS OF ITS NEGOTIATION

АНОТАЦІЯ

Визначено причини та фактори, які формують рівень безробіття в Україні. За статистичними даними проведено аналіз динаміки рівня безробіття та причини незайнятості за останні роки. На основі проведеного аналізу запропоновано основні напрями вдосконалення регулювання безробіття в Україні.

Ключові слова: безробіття, зайнятість, робоча сила, ринок праці, соціальний захист.

АННОТАЦИЯ

Определены причины и факторы, которые формируют уровень безработицы в Украине. По статистическим данным проведен анализ динамики уровня безработицы и причины незанятости за последние годы. На основе проведенного анализа предложены основные направления совершенствования регулирования безработицы в Украине.

Ключевые слова: безработица, занятость, рабочая сила, рынок труда, социальная защита.

ANNOTATION

The article identifies the causes and factors that shape the level of unemployment in Ukraine. Based on the statistical data, the author conducts analysis of the dynamics of the unemployment rate and causes of unemployment in recent years. On the basis of analysis, the main directions of improving the regulation of unemployment in Ukraine are suggested.

Keywords: unemployment, employment, labor force, labor market, social protection.

Постановка проблеми. Однією з основних проблем сучасного розвитку економіки країни є безробіття, яке становить реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя та набуло масового характеру. Сьогодні спостерігається порушення рівноваги з боку попиту і пропозиції, поширення соціальної нестабільності та бідності у суспільстві, нерациональне використання суспільних ресурсів, зростання злочинності, збільшення чисельності соціально незахищених верств населення та інших негативних соціально-економічних чинників, які спричинені відсутністю достатньої кількості робочих місць в Україні.

Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники, як структурні зрушення в економіці, зниження темпів економічного розвитку, науково-технічний прогрес, співвідношення цін на фактори виробництва, сезонні коливання виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, недосконале трудове законодавство, низький рівень професійної підготовки та перепідготовки, недостатній рівень програм зайнятості та демографічні процеси.

Безробіття становить загрозу національному розвитку та безпеці, оскільки може бути головною причиною соціально-економічної дестабілізації серед працівників великих промислових та ключових підприємств у життєзабезпеченні країни. Безробіття стає фактором дестабілізації і у тому разі, коли суттєво зростає кількість осіб, які упродовж тривалого часу шукають роботу – люди погано контролюють свою поведінку, знаходяться у відчаї і здатні на будь-які вчинки.

Отже, це питання є надзвичайно актуальним сьогодні і потребує приділення значної уваги з боку держави для врегулювання стабільності, визначення основних чинників та аналіз стану показників, які впливають на безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням проблеми безробіття займалися такі вчені, як І. Давидова, Д. Богиня, Г. Волинський, В. Геєць, В. Герасимчук, О. Грішнова, С. Дзюба, С. Дорогунцов, С. Кузнецова, Е. Лібанова, Г. Лук'янова, С. Мочерний, В. Онікієнко, А. Чухно, В. Галицький, І. Моцін, Я. Міклош, Ю. Маршавін та інші. Н.С. Власенко та інші зазначають, що «поряд з валовим внутрішнім продуктом та інфляцією, безробіття є одним з трьох важливих показників функціонування економіки» [1, с. 114]. І.І. Єлісеєва вказує, що у країнах з ринковою економікою зайнятість та безробіття вивчаються систематично, оскільки інформація необхідна для регулювання ринку праці, забезпечення соціального захисту населення, організації своєчасної професійної підготовки та перепідготовки кадрів [2, с. 45–67].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Низка питань, пов'язаних з безробіттям в Україні, особливо у методологічному плані та аналізі, залишаються не достатньо дослідженими.

Для всебічного аналізу динаміки рівня безробіття та реального сучасного стану необхідно здійснювати комплексний аналіз з визначенням факторів та причин, що формують рівень безробіття в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз основних проблем, причин, стану, динаміки та наслідків безробіття в Україні, а також визначення напрямів його подолання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безробіття є невід'ємною складовою ринкової економіки, одним з негативних наслідків самої природи ринку, результатом дії його головного закону – попиту і пропозиції.

Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [3]. Слід наголосити, що це визначення безробіття стосується лише тих громадян, які самі шукають роботу, виявляючи економічну активність.

Значної шкоди Україні завдала світова фінансова криза (2008 рік). Найбільшого скорочення зайнятості на початку кризи зазнали такі сектори, як промисловість та будівництво. В Україні кількість офіційно зареєстрованих безробітних у 2008 році становила всього – близько 876,2, у 2009 році – 542,8, у 2010 році – 564,0 тис. безробітних, а у 2013 році: всього – 501,4 тис. , за статтю – жінки 274,6; чоловіки – 226,8. За професійними групами: законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі) – 49,8; професіонали – 45,5; фахівці – 47,4; технічні службовці – 27,5; працівники сфери торгівлі та послуг – 71,3; кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства – 20,5; кваліфіковані робітники з інструментом – 57,0; робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 93,9; найпростіші професії – 88,3. Отже протягом 2008–2013 безробіття в Україні поступово зменшується [4].

Аналіз таблиці 1 свідчить, що кількість безробітного населення за 10 років з 2003 до 2009 року постійно знижувалась, але в зв'язку з економічною кризою у 2009 році кількість безробітних у віці 15–70 років зросла на 533,7 тис. осіб, або на 37,5%, також зросла кількість безробітних серед населення працездатного віку на 532,6 тис. осіб, або на 37,4%.

З 2010 до 2013 року відбувалось зменшення кількості безробітного населення як у віці 15–70 років, так і працездатного населення.

Вважаємо, що позитивна тенденція рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності, оскільки існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дозволяють об'єктивно оцінювати реалії безробіття в Україні: статистика не враховує часткову зайнятність, неможливо врахувати осіб, які втратили «надію на працю» і не стоять на обліку в службі зайнятості, ті хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважаються зайнятими, а також неправдива інформація з боку безробітних.

Велика кількість працівників працюють без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, які задіяні в тіньовій економіці хто отримує виплати по безробіттю, хто саме через відсутність роботи виїхали за кор-

дон на заробітки. Не включається до складу безробітних ні 2 мільйони селян, які живуть лише із присадибного господарства, ні тих, що мають тимчасові підробітки. Значна частина населення зараз перебуває в умовах вимушеної неповної зайнятості. Лише чисельність працюючих в режимі неповного робочого тижня (дня) перевищує 2 млн. чоловік [5, с. 182].

Таблиця 1
Динаміка кількості безробітних та показників безробіття в Україні

Рік	Безробітне населення			
	У віці 15–70 років		Працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у% до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у% до непрацездатного населення відповідної вікової групи
2004	1906,7	8,6	1888,2	9,2
2005	1600,8	7,2	1595,2	7,8
2006	1515,0	6,8	1513,7	7,4
2007	1417,6	6,4	1416,7	6,9
2008	1425,1	6,4	1424,0	6,9
2009	1958,8	8,8	1956,6	9,6
2010	1785,6	8,1	1784,2	8,8
2011	1732,7	7,9	1731,7	8,6
2012	1657,2	7,5	1656,6	8,1
2013	1576,5	7,2	1576,4	7,7

Аналіз даних таблиці 2 показує, що в 2013 році в Україні найчастіше ставали безробітними через звільнення за власним бажанням – 37,7% всього незайнятих, рідше за все причиною безробіття було звільнення через демобілізацію з військової строкової служби (1,0%) та за станом здоров'я через оформлення пенсії за віком та інвалідністю (1,2%).

Це було характерно як для жінок, так і чоловіків, відповідно 42,0%, та 34,6%, що становить відхилення 7,4%. Причини децю відрізняються за місцем проживання: міське населення частіше було безробітними через звільнення за власним бажанням (42,7%), а для сільського населення основною причиною безробіття було вивільнення з економічних причин (33,6%) (табл. 2).

Чисельність безробітних в середньому за 9 місяців 2014 року порівняно з відповідним періодом 2013 року, збільшилася на 291 тис. осіб і становила 1,8 млн. осіб. Кількість безробітних працездатного віку становила 1 млн. 781 тис. осіб (за 9 місяців 2013 року – 1 млн. 491 тис. осіб) [6].

Рівень безробіття населення, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), зріс з 7,1% до 8,9% економічно активного населення. Серед осіб працездатного віку рівень безробіття зріс з 7,7% до 9,3%, зокрема у III кварталі 2014 року становив 9,9% (у III кварталі 2013 року – 6,8%).

Таблиця 2

Розподіл безробітного населення за причинами незайнятості, статтю та місцем проживання в Україні у 2013 році

Причини незайнятості	Всього незайнятих	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Безробітне населення у віці 15–70 років, усього тис. осіб У тому числі за причинами незайнятості, у відсотках до підсумку	1576,5	653,3	923,2	1074,4	502,1
вивільнені з економічних причин	29,8	28,4	30,8	28,0	33,6
звільнені за власним бажанням	37,7	42,0	34,6	42,7	27
демобілізовані з військової строкової служби	1,0	-	1,7	0,8	1,5
не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації	17,5	18,8	16,6	17,2	18,2
звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії за віком, інвалідністю	1,2	1,1	1,3	1,2	1,2
звільнені в зв'язку з закінченням строку контракту	8,5	6,9	9,7	6,4	13,0
інші причини безробіття	4,3	2,8	5,3	3,7	5,5

Зростання чисельності безробітного населення за 9 місяців 2014 року відбулося в усіх регіонах, найбільш суттєво у Донецькій та Луганській областях, а також у Вінницькій, Львівській, Харківській, Полтавській, Дніпропетровській областях та м. Києві.

Понад 40% загальної кількості безробітних зосереджена в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Львівській та Харківській областях та м. Києві.

Зростання рівня безробіття відбулося в усіх регіонах. Найнижчий рівень безробіття спостерігався у місті Києві (6,5%), Одеській (6,5%) та Дніпропетровській (7,7%) областях, а найвищий у Житомирській та Чернігівській областях (по 10,9%), Полтавській та Кіровоградській областях (по 10,5%), Тернопільській, Рівненській та Луганській областях (по 10,4%), Вінницькій (10,3%), Донецькій (10,2%) областях.

Серед безробітних понад 40% становили особи віком від 15 до 29 років, кожен п'ятий безробітний – у віці від 40 до 49 років, кожен четвертий – від 30 до 39 років.

У структурі безробітного населення в середньому за 9 місяців 2014 року збільшилася, порівняно з відповідним періодом 2013 року, питома вага вивільнених з економічних причин – з 30,5% до 32,0%, а також звільнених з інших причин – з 6,0% до 6,9%. Частка осіб, які не працевлаштувалися після закінчення навчальних закладів, зменшилася з 18,0% до 16,6%. Питома вага осіб, звільнених за власним бажанням, практично не змінилася, та становила 37%.

Кількість економічно неактивного населення у середньому за 9 місяців 2014 року становила 11,8 млн. осіб, що на 659 тис. осіб більше, ніж у відповідному періоді 2013 року. Серед економічно неактивних громадян кожен другий був пенсіонером, кожен п'ятий – учнем або студентом, а також виконував домашні обов'язки.

Кількість безробітних, зареєстрованих в центрах зайнятості, станом на 1 березня 2015 року

становила 523,1 тис. осіб, що на 1,4% більше, ніж на відповідну дату минулого року. Зростання кількості зареєстрованих безробітних відбулося у більшості регіонів [6].

Значне перевищення пропозиції робочої сили, яке існує сьогодні в Україні призводить до того, що зростає кількість «хронічного безробіття», тобто тих, хто не може отримати роботу більше ніж протягом одного року [7, с. 85]. Незначна позитивна динаміка статистики щодо зростання попиту на робітників, може бути лише відображенням «сезонності» ринку праці, а ніяк ні зростанням економіки та створенням робочих місць.

Гострою сьогодні є проблема високої частки безробітних з вищою освітою в Україні, отже виникає питання про раціональність державної політики щодо фінансування навчання такої великої кількості студентів та правильності розподілу кількості місць для різних спеціальностей у системі вищої освіти. Останнім часом, ситуація з молодіжною зайнятістю в Україні постійно загострюється, водночас питома вага молоді у загальній кількості безробітних досягла 30%. Молодь становить окрему частину ринку праці і розвивається не так, як увесь ринок, з одного боку, вік сприяє високій мобільності, відкритості, сміливості у зміні та пошуку роботи, а з іншого, молоді не вистачає відповідного досвіду, щоб бути конкурентоспроможною на ринку праці. Тому безробіття молоді (за статистикою, – це громадяни у віці від 16 до 30 років) є однією з найгостріших соціально-економічних проблем України.

Враховуючи демографічну ситуацію, яка склалася в різних регіонах України, можна передбачити, що при нинішньому рівні створення нових робочих місць і природному прирості населення рівень безробіття в регіонах у майбутньому набуде ще більшої гостроти. Фахівці певні: сьогодні економічна криза впливає найбільше на сфери фінансових послуг, нерухомість, будівельну галузь, металургію,

торгівлю, хімічну та добувну промисловість, однак список цей може бути набагато більшим.

Також актуальною проблемою на ринку праці України, є проблема мобільності робочої сили. Трансформаційні економічні перетворення в Україні створили можливості для появи нових умов та видів мобільності робочої сили.

Безпосередньою причиною трудових переміщень у кожному окремому випадку є невідповідність інтересів і вимог працівника конкретному робочому місцю, а на макроекономічному рівні – невідповідність між існуючим розподілом робочих місць і потребами моделі соціально-економічного розвитку. Не менш негативний вплив на рівень безробіття в Україні має проблема гендерної диференціації попиту на робочу силу та доходів населення України, що розглядається через призму економічного спаду.

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується трансформаційними процесами, позитивний результат таких перетворень не може бути досягнутий без виходу на якісно новий рівень кваліфікації робочої сили та її конкурентоспроможності. Система забезпеченості кадрами має гнучко реагувати на зміни потреб виробництва, що виявляються на ринку праці. Але відсутність комплексного системного підходу до потреб кадрового забезпечення виробничої сфери як на загальнодержавному, так і регіональному рівні призвели до зростання невідповідності між потребою у кваліфікованих кадрах і фактичною професійно-кваліфікаційною структурою пропозиції робочої сили. Сьогодні в Україні є тенденція невідповідності кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості та потреби у робочій силі.

Високий рівень регулювання зайнятості передбачає реформування законодавчо-правової бази на основі Конституції України, низки доповнень до Кодексу законів про працю та Закону України «Про зайнятість населення», законодавчих і нормативних документів, що регламентують сучасну політику зайнятості відповідно до Конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці.

Економічні стимули фінансово-кредитного механізму слід застосовувати для створення інвестиційного клімату та ефективного ринкового середовища, водночас необхідно, щоб кошти Державного фонду сприяння зайнятості використовували повністю, а в структурі витрат переважало фінансування затрат на збереження ефективних робочих місць і створення додаткових, щоб надавали дотації для організації власного бізнесу, відшкодування витрат на професійне навчання, перепідготовку, профорієнтацію тощо.

Сукупність цих заходів дасть можливість проаналізувати виконання регіональних програм, зробити міжрегіональні порівняння, розрахувати витрати Фонду зайнятості на конкретні напрями державної політики зайнятості.

Водночас державним органам влади необхідно якомога скоріше створити відповідну правову базу з метою захисту прав наших громадян – заробітчан за кордоном.

Висновки. Аналізуючи сучасний стан безробіття визначено, що проблема безробіття є ключовим питанням у ринковій економіці, і якщо його не вирішувати, то неможливо налагодити ефективну діяльність економіки і рівень безробіття буде зростати. Можна виділити основні напрями його подолання: підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності; надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу; проведення ґрунтовної пенсійної реформи; сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства; проведення спеціальних ярмарків праці для навчальних закладів з метою працевлаштування випускників; розширення досвіду організації зустрічей із роботодавцями та колишніми безробітними, які успішно знайшли роботу чи заснували власний бізнес; посилення координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості; забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури.

Політика зайнятості має гарантувати соціальний захист населення шляхом забезпечення належних умов життя, регулювання заробітної плати, стимулювання нових місць і виплати допомоги безробітним тощо.

Звичайно, для найповнішого регулювання зайнятості необхідно вирішити суперечності законодавчо-правового, економічного, організаційного та соціального характеру та розробити систему забезпеченості кадровим потенціалом, що і буде метою подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід: навч. посіб. / за ред. Н.С. Власенко, Н.В. Григорович, Н.В. Рубльової. – К.: ТОВ «Август трейд», 2006. – 320 с.
2. Елисеєва І.І. Социальная статистика: учебн. / І.І. Елисеєва. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 416 с.
3. Про зайнятість населення: Закон України із змінами, внесеними згідно з Законом № 406-VII від 04.07.2013 р. // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
4. Офіційний сайт державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Чурилова О.А. Безробіття в Україні: причини, види, наслідки / О.А. Чурилова // Наукові доробки молоді – вирішенню проблем європ. Інтеграції: зб. наук. статей у 2 т. –х. – 2008. – № 12. – С. 182–184.
6. Офіційний сайт державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua.
7. Лопатіна К.А. Стан та напрями ліквідації проблеми безробіття в Україні / К.А. Лопатіна // Управління розвитком. – 2011. – № 16 (113). – С. 85–86.